

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1978.2.02>

R. JUURSOO

EHITUSE ARENGUST EESTI NSV-s AASTAIL 1944—1955

Ehitus on materiaalse tootmise haru, mille põhiülesanne on tootmis-, elu-, kultuuri- jm. hoonete ning ehitiste rajamine. Aastail 1945—1970 investeeriti Eesti NSV rahvamajandusse rohkem kui 6,2 miljardit rubla, millest üle 4 miljardi rubla ehk ligemale 65 protsenti kulutati ehitus-montaažitöödeks.¹ Seega on ehitus põhilisi kapitaalvahetuste realiseerimise viise, mille efektiivsusest sõltub oluliselt kogu rahvamajanduse areng.

Ehituse osatähtsus rahvamajanduses ei vähene ka edaspidi, sest kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamisel tehtavate kapitaalvahetuste suurenemine tingib ka ehitus-montaažitööde mahu pideva kasvu. NLKP 23. kongress märkis, et ehitajad on kommunismi materiaal-tehnilise baasi eest peetava võitluse eesliinil, ehituse ees seisvate ülesannete täitmisest oleneb majanduse arengutempo ja nõukogude inimeste heaolu tagamine.²

Ehitustegevuse areng Eesti NSV-s on seni olnud uurimisobjektiks peamiselt majandus- ja tehnikateadlastele, kes vastavalt oma spetsiifikale on käsitlenud ehituse majanduslikku efektiivsust, tehnilist progressi, industrialiseerimist jms. ühel või teisel arenguetapil. Ajaloo seisukohast seisneb kõnealuste tööde väärtus peamiselt nendes esitatud faktides, mis koos allikandmetega võimaldavad täpsustada ehitustegevuse arengu iseärasusi.³ Üldistavama iseloomuga on majandusteadlaste A. Treifeldti ja K. Kase ülevaateartikkel, milles kõrvuti majandusliku küljega leiavad käsitlemist ka mõned ehituse organisatsioonilise arengu ja materiaal-tehnilise baasi tugevnemise küsimused.⁴ Mitmeid ehituse ajaloo seisukohast väärtuslikke andmeid, eriti esimeste sõjajärgsete aastate kohta, sisaldavad A. Veimeri tööd.⁵ Ajaloolastest on käsitletavat perioodi põgusalt puudutanud vaid M. Rubin.⁶

¹ Nõukogude Eesti. Entsüklopeediline teatmeteos. Tallinn, 1975, lk. 123.

² NLKP XXIII kongressi materjale. Tallinn, 1967, lk. 135.

³ E. Kraaving, Põllumajandusliku ehituse ja elektrifitseerimise olukorrast ja edasiarendamise perspektiividest Eesti NSV-s. — «Ehitus ja ehitusmaterjalid» 1958, lk. 64—67; Kaksikümmend aastat ehitamist Nõukogude Eestis. — «Ehitus ja ehitusmaterjalid» 1960, nr. 2, lk. 3—7; H. Arman, Uute elamutüüpide mõningaid projekteerimisküsimusi lähemateks aastateks. — Rmt.: Elamuehituse küsimusi Eesti NSV-s. Tallinn, 1960, lk. 5—35; I. Volkov, Elanikud elamust. — Samas, lk. 22—41; J. Hint, Ehitustegevus, selle tänapäev ja tulevik. Tallinn, 1961.

⁴ A. Treifeldt, K. Kask, Ehitustegevuse arengust Nõukogude Eestis. — Rmt.: Nõukogude Eesti majandus. 1940—1960. Tallinn, 1960, lk. 306—334.

⁵ A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel. Tallinn, 1949; A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958.

⁶ M. Rubin, Loomakasvatushoonete ehitamisest Eesti NSV kolhoosides ja sovhoosides aastail 1950—1958. — «ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused» 1976, nr. 2, lk. 154—163.

Seega tuleb nentida, et süstemaatilist ülevaadet meie vabariigi ehituse ajaloost ei ole seni koostatud.⁷ Käesolev artikkel, mis tugineb peamiselt seni kasutamata arhiivimaterjalidele, püüab seda lünka mõneti täita, andes ülevaate ehitustegevuse arengust Eesti NSV-s kahel esimesel sõjajärgsel viisaastakul. Kolmest «vaalast», millele tugineb kogu ehitustegevus — organisatsioon, materiaalne baas⁸ ja kaader —, käsitletakse töös kaht esimest; peale selle on lisatud lühike ülevaade ehitustegevusest endast käsitletava perioodil.

Ehituse arengust Eesti NSV-s tuleb käsitleda NSV Liidu ehitustegevuse ühe koostisosana arenguna, unustamata seejuures iseärasusi, mis olid tingitud Eesti tunduvalt hilisemast asumisest sotsialismiteele, suhteliselt suurtest sõjakahjustest ja mõnedest teistest asjaoludest, mille tõttu ehituse arengukäik meil on mõnevõrra erinev vanemate liiduvabariikide omast.⁹ Põhiline erinevus on selles, et Eestis omandasid sotsialistliku ülesehitustöö algusest peale suure tähtsuse riiklikud töövõtuorganisatsioonid, arenes spetsialiseerumine, industrialiseerimisega seoses tõusis kiiresti ka ehitustööde mehhaniseerimise tase jne. Ehituse (nagu kogu rahvamajanduse) kiire arengus sõjajärgsel perioodil etendas otsustavat osa Eesti kuulumine NSV Liidu koosseisu, mis tagas talle teiste liiduvabariikide majandusliku toetuse ja andis võimaluse kasutada nende kogemusi.

Ehituse organisatsiooniline areng

Sotsialistliku plaanimajanduse nõuetele vastava ehitustegevuse organiseerimine algas Eestis varsti pärast 1940. aasta juunipööret. Ehituse juhtimise tsentraliseerimise ja riiklike töövõtuorganisatsioonide loomisega natsionaliseeritud eraettevõtete ühendamise teel 1940. aasta teisel poolel kaotati kodanliku Eesti ehitust iseloomustanud killustatus ja pandi organisatsiooniline alus riiklikule ehitustegevusele.¹⁰ Kahjuks jäi see arenguetapp väga lühikeseks — fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule katkestas rahuliku ülesehitustöö ka äsja sotsialismiteele asunud Eestis.

Sõjategevus ja okupatsioon tekitasid vabariigi majandusele tõhutut kahju. Hävis 63 198 hoonet kogumahuga üle 63 miljoni m³, sealhulgas 2699 tööstushoonet, 21 704 elamut, üle 38 tuhande kõrvalhoone, 636 kultuuri-, haridus-, tervishoiu- ja lasteasutuste hoonet.¹¹ Linnad kaotasid kokku 2,27 miljonit m² elamispiinda ehk 56,2 protsenti sõjaeelset elamufondist;¹² tööstuse tootmisvõimsus vähenes purustuste, seadmete väljaveo

⁷ Ülevaade ehituse arengust (aastani 1963), mille annab «Eesti arhitektuuri ajalugu» (Tallinn, 1965), on võrdlemisi pinnapealne. See on täiesti mõistetav, sest nimetatud teose ülesanne on jälgida Eesti arhitektuuri arengut; ehitust käsitletakse selles vaid niivõrd, kui võrd ehituse arengutasemest olenes arhitektide loova mõtte realiseerimine.

⁸ Ehituse materiaalse baasi põhikomponendid on ehitusmaterjalide tööstus ja ehitusorganisatsioonide tootmis-tehniline baas. Viimase moodustavad ehitusorganisatsiooni tootmisettevõtted, ehitusmehhanismid ja -seadmed, transpordivahendid, remonditöökojad jm. ehituse bilansil olevad ettevõtted. Artiklis on peamine tähelepanu pööratud ehitusorganisatsioonide tootmis-tehnilise baasi arengule.

⁹ Строительство в СССР. 1917—1967. Москва, 1967, lk. 18—46; И. А. Манюшиц, Технический прогресс и развитие индустриальной базы строительства в республиках Прибалтики. Москва, 1969, lk. 294.

¹⁰ Ehituse ümberkorraldamisest 1940. aastal vt. R. Juursoo, Ehituse organisatsioonist ja ehitustööstusest Nõukogude Eestis 1940. aastal. — «ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused» 1976, nr. 4, lk. 330—343.

¹¹ A. Jõeäär, Kui suurt kahju tegid saksa okupandid Eesti rahvamajandusele. — Rmt.: Minevik ja tänapäev. Tallinn, 1960, lk. 195, 196.

¹² Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv (— ENSV ORKA), f. R-10, nim. 6, s. 36, l. 1; s. 40, l. 6—8, 57.

ja amortiseerumise tagajärjel keskmiselt 45 protsendi võrra,¹³ põllumajanduse toodang rohkem kui poole võrra.¹⁴

Ehitustegevuses põhjustasid sõda ja okupantide ehituspoliitika, mille krooniks oli 1942. aastal antud ehituskeeluseadus,¹⁵ täieliku laose. Enamik 1940. ja 1941. aastal moodustatud ehitusorganisatsioonid likvideeriti, üksikud allesjäänud (näiteks endistele omanikele tagastatud Edenbergide ehitusettevõte, M. Raudsepp-Rudsoni maalritööettevõte, artell «Parkett-Metlach-Linoleum», 1941. aasta sügisel Tallinna Linnavalitsuse Ehitusosakonna Hoonete Paranduse Jaoskonna Uute Ehituste Toimkonnaks reorganiseeritud endine Tallinna Linna Ehitustrust jmt.) püüdsid okupatsiooni esimestel kuudel jätkata poolleilolevaid töid, kuid pidid nendest katsetest peagi loobuma ehitusmaterjalide puudumise ja töökäte vähesuse tõttu. Selline olukord sundis kas ettevõtet likvideerima või püüdma läbi ajada pisiremontide varal. Enamik okupatsiooni algul säilinud ehitusettevõtteid lõpetaski tegevuse varem või hiljem.¹⁶

Ehituse organisatsioonilisele laostumisele lisandusid suured materiaalsed kahjud. ENSV Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Rahvakomissariaadi andmeil kaotasid vabariigi ehitusorganisatsioonid okupatsiooniaastail peaaegu täielikult (95% ulatuses) oma sõjaeelse tootmis-tehnilise baasi.¹⁷ Arvesse võttes ka suuri tööjõukaotusi — 1944. aasta oktoobri algul oli ehitustöölisi ainult tuhat ehk 9% nende arvust 1940. aasta oktoobris¹⁸ —, peame konstateerima, et okupatsiooni lõpuks ehitust kui rahvamajandusharu Eestis praktiliselt enam ei eksisteerinud.

EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu hakkasid juba 1942. aastal tegema eeltöid, et pärast Eesti vabastamist viivitamatult alustada rahvamajanduse taastamist ja sotsialistlikku ülesehitustööd. Selleks selgitati eelkõige välja ja võeti arvele evakueerunud töötajad, organiseeriti nende ettevalmistamist tööks partei-, nõukogude ja majandusorganeis, korraldati tootmisjuhtide ja oskustöölise väljaõpet. Tehtu võimaldas 1943. aasta viimastel kuudel hakata reorganiseerima sõja algul kärbitud valitsusaparaati ja looma operatiivgrupe. Viimaste ülesanne oli Nõukogude tagalas viibimise ajal Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja sotsialistliku ümberkorraldamise ettevalmistamine, vabastatud Eestisse saabudes pidid nad moodustama taasloodavate kesk- ja kohalike organite tuumiku.¹⁹

Eelseisvate taastamis- ja ehitustööde suurt mahtu arvestades otsustas ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 18. oktoobril 1943 ehituse ja ehitusmaterjalide tööstuse juhtimiseks moodustada iseseisva keskorgani — ENSV Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Rahvakomissariaadi (1940. aastast siiani oli ehitus kuulunud ENSV Kergetööstuse Rahvakomissa-

¹³ Eesti NSV rahvamajandus 1971. aastal. Statistiline aastaraamat. Tallinn, 1972, lk. 4.

¹⁴ E. Tõnurist, ENSV põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine. Tallinn, 1967, lk. 16.

¹⁵ ENSV ORKA, f. R-101, nim. 4, s. 12, l. 134.

¹⁶ Tallinna Riiklik Keskarhiiv, f. 149, nim. 2, l. 111; s. 23, l. 6, 10, 18, 19, 57; s. 18, l. 533, 534, 802; s. 37, l. 15; s. 77, l. 8, 18, 19; ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s. 206, l. 292, 333.

¹⁷ ENSV ORKA, f. R-1909, nim. 1, s. 396, l. 81.

¹⁸ 1940. a. oktoobris oli Eestis 10 900—11 000 ehitustöölisi. Vt. R. Juursoo, Ehituse organisatsioonist ja ehitustöölisest..., lk. 334; ENSV ORKA, f. R-1909, nim. 1, s. 396, l. 81.

¹⁹ S. Purge, Karmidel aastatel. Tallinn, 1965, lk. 177—193, 196, 197.

riaadi kompetentsi).²⁰ Nimetatud rahvakomissariaadi operatiivgrupile, mille esialgne koosseis kinnitati 1943. aasta 15. detsembril,²¹ tehti ülesandeks asuda organiseerima nii ehitusmaterjalitööstuse taastamist ja käikulaskmist kui ka taastamis- ja ehitustöid. 1944. aasta algul koostatud esmajärguliste taastamisülesannete kava kohaselt tuli operatiivgrupil juba tagalas moodustada esimesed ehitusorganisatsioonid ja tagada nende viivitamatu töölerakendamine vabastatud Eestis.²²

Seoses operatiivgrupi suurenemisega moodustati selle koosseisus 1944. aasta märtsis ehituse juhtimise organ — Ehituse Peavalitsus.²³ Sama aasta aprillist algas ka loodavate ehitusorganisatsioonide komplekteerimine.²⁴ Tõhusa ettevalmistuse tõttu võisid esimesed ehitusorganisatsioonid — ENSV Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Rahvakomissariaadi üldehitustrustid — juba 1944. aasta septembris (trust nr. 2 Narvas) ja oktoobris (trust nr. 1 Tallinnas ning trust nr. 3 Tartus ja Võrus) tööd alustada.²⁵ Kuni plaaniülesannete saamiseni taastati kohalike täitevkomiteede poolt määratud objekte.²⁶

Peale üldehitustrustide moodustati kõnealusel süsteemis juba 1944. aasta oktoobris kaks spetsialiseeritud organisatsiooni — Sanitaartechniliste Tööde Trust ja Elektri-Montaažitrust. Tootmistehnilise baasi ja kaadri puudumise tõttu ei suutnud Elektri-Montaažitrust aga kahe kuu jooksul tööd alustada ja 1944. aasta detsembri algul ta likvideeriti. Elektritööde tegemine pandi Sanitaartechniliste Tööde Trustile, millega seoses viimane reorganiseeriti järgmisel aastal Spetsiaaltööde Trustiks. Peale sanitaartechniliste ja elektrimontaažitööde tegemise sai trusti ülesandeks ka lihtsamate ehitusmehhanismide valmistamine ja parandamine ning kõigi rahvakomissariaadi asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide autode remontimine.²⁷

Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Rahvakomissariaadi trustide objektide hulgas domineerisid 1944. aasta lõpul ja 1945. aastal tööstusettevõtteid ja ühiskondlikud hooned.²⁸ Elamute ja kommunaalehitiste taastamine ja ehitamine langes seepärast suures osas ENSV Kommunaalmajanduse Rahvakomissariaadi ehitus- ja remondiorganisatsioonidele. Viimaste asutamise ja juhtimisega tegeles nimetatud rahvakomissariaadi Kapitaalehituste ja Taastamistööde Osakond (kuni Eestisse saabumiseni Remont-Peavalitsus).²⁹

Kommunaalmajanduse süsteemi ehitus-remondiorganisatsioone hakati moodustama 1944. aasta oktoobris. Esimesena asutati Tallinna Linna Täitevkomitee otsusega 2. oktoobrist okupatsiooniaegse Tallinna Linna Ehitusosakonna Hoonete Jaoskonna baasil Tallinna Linna Ehitus- ja Remontitööde Trust; järgmisel aastal töötasid kohalike täitevkomiteede kommunaalmajandusosakondadele alluvad ehitus-remondiorganisatsioonid (tolleaegse nimetusega taastamis-remontkontorid) juba Tartus, Narvas, Pärnus ja üheksas maakonnas (Harju-, Järva-, Lääne-, Saare-, Tartu-, Valga-

²⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s. 203, l. 196, 197; f. R-8, nim. 1, s. 70, l. 21, 22; «ENSV Teataja» 1940, nr. 60, art. 742; S. Purge, Karmidel aastatel, lk. 198.

²¹ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s. 203, l. 203.

²² Samas, s. 205, l. 75, 93.

²³ Samas, l. 169.

²⁴ Samas, l. 289.

²⁵ Samas, f. R-1909, nim. 1, s. 1, l. 8, 9a, 23.

²⁶ Samas, l. 4.

²⁷ Samas, f. R-1909, nim. 1, s. 1, l. 90, 147, 163, 218; s. 8, l. 79, 80; s. 26, l. 16, 147.

²⁸ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 142, l. 8; f. R-1909, nim. 1, s. 7, l. 159.

²⁹ Samas, f. R-1, nim. 1, s. 205, l. 79, 80, 95; f. R-2, nim. 3, s. 1, l. 71; Remont-Peavalitsus moodustati ENSV KM RK operatiivgrupi koosseisus 1944. aasta aprillis.

Viljandi-, Viru- ja Võrumaal).³⁰ Eritööde tegemiseks moodustati 1944. aasta detsembris Kommunaalmajanduse Rahvakomissariaadile alluv Keskkütte, Vesivarustuse ja Elektriinstallatsiooni Trust «Hüdraulika»,³¹ mis järgmisel aastal reorganiseeriti Sanitaartehniliseks Kontoriks «Hüdraulika».³²

Juba 1944. aasta viimastel kuudel loodi ehitus- ja remondiorganisatsioonid ka teistes rahvakomissariaadides. Põlevkivi- ja keemiatööstuse ettevõtete taastamiseks moodustati Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu Büroo 1944. aasta 3. septembri otsuse alusel ENSV Põlevkivi- ja Keemiatööstuse Rahvakomissariaadi Spetsiaalsete Taastamis- ja Montaažitööde Trust,³³ toiduainetetööstuse ettevõtete taastamiseks ja ehitamiseks loodi 1944. aasta novembris ENSV Toiduainete-, Liha-, Piima- ja Kalatööstuse Rahvakomissariaadi Ehitus-Remontkontor ning detsembris sama rahvakomissariaadi Kalatööstuse Peavalitsuse Ehitus-Remontkontor.³⁴ Samal ajal hakati taastama ka okupatsiooniaastail likvideeritud ehitus-remondiartelle ja asutama uusi.³⁵ Järgmise aasta lõpuks töötas kokku juba 21 liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega riiklikku töövõtuorganisatsiooni (vt. tab. 1 ja lisa) ning 9 Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu j. a. Töõnduslike Kooperatiivide Peavalitsuse ehitus-remondiartelli.³⁶

Liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega ehitusorganisatsioonide arv suurenes järgmistel aastatel kiiresti (vt. tab. 1), kusjuures eriti rohkesti moodustati uusi organisatsioone neljanda viisaastaku algul ja viienda viisaastaku esimesel poolel (aastail 1946—1947 ja 1951—1953 langeb 75 protsenti kogu juurdekasvust).

Töövõtuorganisatsioonide arvu järsk suurenemine neljanda viisaastaku algul oli tingitud viisaastakuplaanis fikseeritud ulatuslikust taastamis- ja ehitustööde programmist,³⁷ mille täitmine käis olemasolevatele organisatsioonidele üle jõu. Elamute, tervishoiu-, haridus- ja lasteasutuste ehitamise hoogustamiseks moodustati vabariigi valitsuse otsusel 1946. aastal täitevkomiteede ehitusorganisatsioonid — Tallinna Linna Täitevkomitee Ehitustrust, Pärnu linna, Järvamaa, Valgamaa, Viljandimaa ning Võrumaa täitevkomitee ehituskontor.³⁸ Peamiselt tööstus- ja kaubandusettevõtete, aga ka elamute taastamiseks ja ehitamiseks moodustati Kohaliku Tööstuse Ministeriumi,³⁹ Toiduainetetööstuse Ministeriumi, ETKVL-i jmt. ametkondade ehitusorganisatsioonid.⁴⁰

³⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 43, l. 22; f. R-2, nim. 3, s. 81, l. 24.

³¹ Samas, f. R-2, nim. 3, s. 1, l. 179. 1941. aastal tegutsenud trusti «Hüdraulika» ülesandeks oli Tallinna veevõrgu ja kanalisatsiooni hooldamine ja remont, 1944. aastal moodustatud trust aga kujutas endast ehitus-montaažiorganisatsiooni. Samas, f. R-973, nim. 5, s. 14, l. 6, 12, 14.

³² Samas, f. R-2, nim. 3, s. 3, l. 42. Hiljem lihtsalt Sanitaartehniline Kontor, 1949. aastast Vabariiklik Sanitaartehniline Kontor. Samas, f. R-10, nim. 6, s. 151, l. 227.

³³ Samas, f. R-1, nim. 1, s. 206, l. 252; f. R-10, nim. 6, s. 17, l. 23.

³⁴ Samas, f. R-1, nim. 1, s. 206, l. 336, 374; «ENSV Teataja» 1944, nr. 12, art. 147; nr. 13, art. 166.

³⁵ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 242, l. 4; f. R-973, nim. 5, s. 14, l. 36.

³⁶ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 131, l. 4; s. 242, l. 30.

³⁷ «ENSV Teataja» 1946, nr. 39, art. 332.

³⁸ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 259, l. 58, 60, 62, 64, 66, 70. 1947. a. märtsis allutati kõnealused organisatsioonid koondplaneerimise, finantseerimise, varustamise ja aruandluse osas ENSV Ehitus- ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Ministeriumile. Samas, nim. 3, s. 112, l. 359; s. 259, l. 8, 9.

³⁹ Rahvakomissariaadid reorganiseeriti ministeeriumideks 1946. aasta märtsis. Vt. «ENSV Teataja» 1946, nr. 19, art. 144.

⁴⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 141, l. 185; s. 242, l. 30; s. 259, l. 31, 37, 75, 84.

Tabel 1

Töövõtuorganisatsioonide arv Eesti NSV-s 1945—1955
(aasta lõpuks, ilma artellideta)*

	1945	1947	1950	1953	1955
Liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega organisatsioonid	21	35	38	45	49
Liidulise alluvusega organisatsioonid	4	10	19	26	21
Kokku:	25	45	57	71	70

* ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s. 206, l. 366, 374; nim. 3, s. 342, l. 490; s. 695, l. 19, 20; nim. 17, s. 7, l. 20, 22; s. 44, l. 149; s. 138, l. 142; s. 228, l. 57; s. 255, l. 184; s. 256, l. 117, 142; s. 259, l. 31, 35, 37, 206, 233; s. 617, l. 110, 111; s. 632, l. 80; f. R-2, nim. 3, s. 81, l. 24; s. 622, l. 9, 25, 33; s. 642, l. 4; f. R-10, nim. 6, s. 17, l. 23; s. 106, l. 165; s. 177, l. 227; s. 184, l. 151, 152; s. 330, l. 86, 94, 320, 321, 323—325; s. 400, l. 213; s. 452, s. 28, 265—272, 274, 276—280, 283, 288, 290, 291, 297; nim. 8, s. 4, l. 119; s. 14, l. 150; s. 20, l. 37, 167; s. 24, l. 117, 125, 127, 139, 141, 155, 157; s. 62, l. 17, 93, 98, 101, 118, 124, 129, 139, 144, 148, 150, 155, 165; s. 63, l. 101; s. 65, l. 1—14, 86; s. 72, l. 120, 159, 160; s. 77, l. 29, 88; s. 79, l. 105; s. 84, l. 35; s. 106, l. 162; s. 119, l. 32, 35, 38; s. 122, l. 2, 78, 158, 160, 294; s. 123, l. 22, 45, 144; s. 125, l. 42; s. 129, l. 47, 172; s. 132, l. 18, 158; s. 133, l. 86; s. 153, l. 105; s. 159, l. 73; s. 163, l. 54, 79, 83, 86, 111; s. 192, l. 144, 407, 410, 415, 417, 420, 421; s. 193, l. 9; s. 194, l. 72, 89; s. 195, l. 13, 14, 64, 68, 69; f. R-1854, nim. 1, s. 10, l. 3; f. R-1909, nim. 1, s. 1, l. 182; s. 8, l. 79; s. 67, l. 32, 33.

Neljanda viisaastaku teisel poolel suurenes Eesti NSV ministeeriumide ja ametkondade ehitusorganisatsioonide arv ainult kolme võrra. See tähendab, et ehituse organisatsiooni taasloomise ja arengu esimene etapp, mis oli alanud 1944. aastal, oli 1947. aastaks põhiliselt lõpule jõudnud. Tehtud tööde mahu ja töötajate arvu poolest olid selleks ajaks peamisteks ehitajateks-taastajateks kujunenud Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Ministeeriumi ehitustrustid ja -kontorid, järgnesid Põlevkivi- ja Keemia-tööstuse Ministeeriumi ning Kommunaalmajanduse Ministeeriumi töövõtuorganisatsioonid.⁴¹ Peale nende oli moodustatud hulk ametkondlikke ehitus- ja remondiorganisatsioone, mille osatähtsus tööde üldmahus oli küll tunduvalt väiksem, kuid millel sellegipoolest oli tähtis osa tööstusettevõtete, transpordiehitiste jm. hoonete ning rajatiste taastamises ja ehitamises.

Viies viisaastak, eriti selle esimene pool, tõi kaasa liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega ehitusorganisatsioonide uue arvulise kasvu. Selle peamiseks põhjuseks oli ehitus-montaažitööde mahu tunduv suurenemine,⁴² kuid üsna olulisi mõju avaldas ka keskasutuste ulatuslik reorganiseerimine. Näiteks likvideeriti 1951. aastal ENSV Põllumajandusliku Ühistegevuse Keskliit koos selle Ehitus-Remontkontoriga, 1953. aastal loodud ENSV Laiatarbe Tööstuskaupade Ministeeriumi Ehitus-Montaaživalitsus läks ministeeriumi reorganiseerimise tõttu Kergetööstuse Ministeeriumi alluvusse, tunduvalt suurenes aastail 1951—1955 Kommunaalmajanduse Ministeeriumi ehitus-remondiorganisatsioonide arv.⁴³

⁴¹ ENSV ORKA, f. R-10, nim. 8, s. 29, l. 60, 62, 96, 98, 102, 104; f. R-973, nim. 5, s. 6, l. 43; vt. ka A. Veimer, Eesti NSV tööstus töusuteel, lk. 27.

⁴² Ehitus-montaažitööde tegelik maht aastail 1951—1955 ületas neljandal viisaastakul tehtud tööde mahu 1,7-kordselt. Nõukogude Eesti, lk. 123 (arvutus autorilt).

⁴³ «ENSV Teataja» 1953, nr. 3, art. 23; nr. 6, art. 53; nr. 12, art. 153—155; 1954, nr. 2, art. 20; nr. 11, art. 119; 1955, nr. 13, art. 98; ENSV ORKA, f. R-2, nim. 3, s. 612, l. 9; s. 617, l. 12, 22; s. 622, l. 9, 25, 33; s. 642, l. 4; f. R-10, nim. 8, s. 22, l. 11; s. 77, l. 1.

Viiendal viisaastakul toimus ehituse organisatsioonis peale kvantitatiivsete ka esimesi üsna märkimisväärseid kvalitatiivseid muutusi. Nendest olid olulisimad ENSV Ehitusministeeriumi moodustamine 1950. aasta lõpul⁴⁴ (ehkki sündmus ise toimus veel neljanda viisaastaku lõpul, avaldus selle mõju ehituse juhtimises järgmisel viisaastakul) ja ehitustegevuse juhtimise tunduv kontsentreerimine 1954. aastal seni mitmele eri ametkonnale (Põllumajanduse Ministeerium, Sovhooside Ministeerium, Eesti NSV Ministrite Nõukogu j. a. Kolhooside Ehitamise Peavalitsus) allunud, peamiselt põllumajandusehitusega tegelnud töövõuorganisatsioonide viimise-ga samal aastal moodustatud ENSV Linna- ja Maaehituse Ministeeriumi alluvuse.⁴⁵

Nõukogude Liidu rahvamajanduse kui terviku taastamise ja arengu huvides pöörati sõjajärgseil aastail erilist tähelepanu sõjas rohkem kannatada saanud liiduvabariikidele. See tähelepanu väljendus eelkõige ulatuslikus majanduslikus abis, mida osutasid teised, vähem kannatada saanud ja varem vabastatud liiduvabariigid. Ainuüksi aastail 1945—1948 veeti teistest liiduvabariikidest Eestisse tootmisvahendeid, toidu- ja tarbekaupu rohkem kui 2,6 miljardi rubla eest (tolleaegses vääringus), mis moodustas 63,4 protsenti Eesti NSV ja teiste liiduvabariikide vahelisest kaubakäibest neil aastail.⁴⁶

Teistelt liiduvabariikidelt saadava majandusliku abi kõrval oli Eesti NSV rahvamajanduse taastamises ja edasises arengus väga suur osa liidulise alluvusega ehitus- ja montaažiorganisatsioonide tegevusel, eriti tööstus- ja transpordiehituse alal. Esimesed liidulise alluvusega ehitusorganisatsioonid moodustati Eestis juba 1944. aasta oktoobris-novembris. Nendeks olid NSVL Rasketööstuse Ettevõtete Ehitamise Rahvakomissariaadi Riia Ehitus-Montaaživalitsuse Sanitaartechniliste Tööde Kontor (Tallinnas) ja NSVL Teede Rahvakomissariaadi Eesti Raudtee Ehitus- ja Taastamistöde Valitsus.⁴⁷

Võit fašistliku Saksamaa üle lubas Nõukogude Liidul alustada oma majanduse järkjärgulist üleviimist rahuaja rööbastele. 10. juunil 1945 võttis Riiklik Kaitsekomitee vastu otsuse, mis käsitles looderajoonide põlevkivitööstuse taastamist ja Leningradi varustamist gaasiga. Selles otsuses Eesti NSV-le seatud ülesannete täitmiseks moodustati kaks liidulise alluvusega ehitusorganisatsiooni — NSVL Siseasjade Rahvakomissariaadi Tööstusehituse Peavalitsuse Ehitusvalitsus «Põlevkivigaasiehitus» põlevkivigaasitehase rajamiseks Kohtla-Järvel⁴⁸ ja NSVL Söetööstuse Rahvakomissariaadile alluv trust «Eesti Põlevkiviehitus» põlevkivi kaevandamise ja töötlemise ettevõtete taastamiseks ning põlevkivibasseinis elamute jm. hoonete ehitamiseks.⁴⁹

Liidulise alluvusega ehitus- ja montaažiorganisatsioonide arv suurenes neljandal viisaastakul kiiresti. 1946. aastal alustasid Eestis tööd NSVL Küttetööstuse Ettevõtete Ehitamise Ministeeriumi trusti «Sahtostroi-montaaž» Montaaživalitsus ja NSVL Merelaevanduse Ministeeriumi Ehitusvalitsus ning 1947. aastal NSVL Tekstiilitööstuse Ministeeriumi Ehitus- ja Montaažitrust «Tekstilstroj» nr. 14, NSVL Toiduainetetööstuse Ministeeriumi trusti «Hlebostroi» ja NSVL Liha- ja Piimatööstuse Minis-

⁴⁴ «ENSV Teataja» 1950, nr. 13, art. 134.

⁴⁵ «ENSV Teataja» 1954, nr. 12, art. 128; ENSV ORKA, f. R-1, nim. 3, s. 695, l. 15, 19, 20.

⁴⁶ L. Tulp, Eesti kaubavahetuslikud seosed kapitalismi ja sotsialismi perioodil. — Rmt.: Nõukogude Eesti majandus, lk. 111.

⁴⁷ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s. 206, l. 333; nim. 17, s. 138, l. 142.

⁴⁸ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 44, l. 149. 1947. aastast trust.

⁴⁹ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 288, l. 56, 57.

teeriumi trusti «Hladpromstroj» ehitus-montaaživalitsused.⁵⁰ Viisaastaku teisel poolel lisandusid neile trusti «Lenpromenergomontaž» Erimontaaži-jaoskond (Ahtmes), liiduliste trustide «Tsentrospetsstroj», «Koksohim-montaž» ning trusti nr. 16 ehitus-montaaživalitsused ja -jaoskonnad, Narva Hüdroelektrijaama Ehitusvalitsus jt. peamiselt tööstusehitusega tegelevad töövõtuorganisatsioonid.⁵¹ Neljanda viisaastaku lõpuks oli Eestis kokku 19 liidulise alluvusega üld- ja spetsialiseeritud ehitus- ja montaažorganisatsiooni (vt. tab. I ja lisa).

Viiendal viisaastakul jätkus liidulise alluvusega töövõtuorganisatsioonide arvu suurenemine kuni 1953. aastani. Sel ajal alustasid Eestis tööd mitmed spetsialiseeritud organisatsioonid (NSVL Ehitusministeeriumi trusti «Baltspetsgidrostroj» Valitsus nr. 377, NSVL Keemiatööstuse Ministeeriumi 6. Montaažitrusti Balti Montaaživalitsus jt.), aga samuti mõned teised organisatsioonid (NSVL Elektrijaamade ja Elektrotehnikatööstuse Ministeeriumi trusti «Severnergostroj» Ahtme Soojuselektrijaama Ehitusvalitsus jt.).⁵²

Alates 1954. aastast liidulise alluvusega töövõtuorganisatsioonide arv mõnevõrra vähenes. Selle põhjuseks oli mõnede organisatsioonide likvideerimine või lahkumine Eestist seoses tööde lõppemisega ja mitmete organisatsioonide ühendamine või üleandmine Eesti NSV ministeeriumidele ja ametkondadele viimaste töövõtuorganisatsioonide tugevdamise ja ehituse juhtimise parandamise eesmärgil.⁵³ Viisaastaku lõpuks töötas Eestis kokku 21 liidulise alluvusega töövõtuorganisatsiooni (vt. tab. I ja lisa), mis moodustasid peaaegu kolmandiku (31,8%) kõigist ja enamiku spetsialiseeritud riiklikest töövõtuorganisatsioonidest.

Eeltoodust järeldub, et 1944. aasta septembrist 1955. aastani loodi Eesti NSV-s uuesti ehituse organisatsiooniline alus — töövõtulepingute alusel töötavate riiklike ehitus-, montaaži- ja ehitus-remondiorganisatsioonide süsteem, mille arengus võime käsitletaval perioodil eristada kolme etappi. Nendest esimest, mis hõlmab ajavahemikku 1944. aasta septembrist neljanda viisaastaku keskpaigani, iseloomustab ehituse organisatsioonilise aluse taastamine uute ehitus- ja remondiorganisatsioonide loomise teel, millega kaasnes nende arvu kiire kasv. Sellesse aega kuulub ka esimeste liidulise alluvusega ehitus- ja montaažorganisatsioonide tegevuse algus Eestis. Ühtlasi algas vabariigi ehituses spetsialiseerumine ja koostöötegemine, s. o. eritööde (metallkonstruktsioonide ja tehnoloogiliste seadmete montaaž, elektrimontaaži-, sanitaartechniliste jt. tööde) tegemine alltöövõtu korras vastavate ehitus-montaažorganisatsioonide poolt. Teisel etapil, mis kestis põhiliselt neljanda viisaastaku keskelt viisaastaku lõpuni, suurenes organisatsioonide üldarv tunduvalt tagasihoidlikumal määral, kusjuures $\frac{3}{4}$ kogu juurdekasvust andsid liidulise alluvusega, enamasti spetsialiseeritud ehitus- ja montaažorganisatsioonid.

Viienda viisaastaku ulatusliku ehitusprogrammi täitmine nõudis mitmete uute ehitusorganisatsioonide moodustamist; põhiliselt toimus see viisaastaku esimesel poolel. Ühtlasi ilmnes ehituse organisatsioonilises arengus sel etapil uus tendents — algas ehitusorganisatsioonide tugevdamine nende ühendamise teel, mitu liidulise alluvusega organisatsiooni anti üle Eesti NSV ministeeriumidele ja ametkondadele; eesmärk oli suuren-

⁵⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 138, l. 44, 45; s. 288, l. 56, 57; f. R-10, nim. 6, s. 77, l. 135; nim. 8, s. 24, l. 117, 155.

⁵¹ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 377, l. 132; s. 617, l. 110, 111; f. R-10, nim. 8, s. 62, l. 139; s. 79, l. 105.

⁵² Samas, f. R-10, nim. 6, s. 229, l. 6; nim. 8, s. 26, l. 87; s. 122, l. 2, 158; s. 192, l. 210, 420; s. 193, l. 9; s. 195, l. 64.

⁵³ Samas, f. R-10, nim. 6, s. 400, l. 211; s. 452, l. 291; s. 251, l. 12.

dada ehitustegevuse efektiivsust, parandada selle juhtimist. Nimetatud tendentsi tekkimine kõneleb sellest, et eelmistel etappidel toimunud intensiivne kvantitatiivne kasv andis võimaluse hakata nüüd senisest tunduvalt suuremat tähelepanu pöörama ka ehituse organisatsiooni kvaliteedile.

Seni oleme käsitlenud ehitamist töövõtu korras, s. o. ehituse organisatsioonilist vormi, mis domineerib tänapäeval. Kuid Nõukogude Liidu, sealhulgas ka Eesti NSV ehitustegevuses on küllalt suur osa olnud ehitamisel majanduslikul teel, s. o. mitte riiklike töövõtuorganisatsioonide jõududega, vaid tööstusettevõtete jt. asutuste ning organisatsioonide oma ehitusorganisatsioonide — ehitusjaoskondade, -brigaadide jms. abil. Ehkki enamik selliseid organisatsioone olid riiklikest igas suhtes tunduvalt nõrgemad, tegid nad ära küllalt suure töö, eriti esimestel sõjajärgsetel aastatel, kui riiklike organisatsioonide teovõime oli veel võrdlemisi väike. Näiteks tehti Nõukogude Liidus neljandal viisaastakul 34 protsenti ja viiendal viisaastakul 27 protsenti kõigist ehitus-montaažitöödest majanduslikul teel.⁵⁴

Eesti NSV-s ehtisid käsitletaval perioodil oma jõududega väga paljud tööstusettevõtted ja organisatsioonid (põlevkivikombinaadid, Kreenholmi Manufaktuur, ENSV Metsamajanduse Ministerium jt.), samuti etendas majanduslikul teel toimuv ehitus suurt osa kolhooside ja sovhooside ehitustegevuses.⁵⁵ 1950. aasta ehitus-montaažitööde üldmahust moodustasid majanduslikul teel tehtud tööd 44 protsenti,⁵⁶ mis oli NSV Liidu keskmisest tunduvalt kõrgem. Põhjus oli selles, et meil tuli uuesti luua riikliku ehituse organisatsioon, mis nõudis teatud aega, samal ajal oli vastloodud töövõtuorganisatsioonide võimsus esialgu võrdlemisi väike. Riiklike ehitusorganisatsioonide tugevnedes hakkas majanduslikul teel ehitamise osatähtsus kiiresti vähenema; juba 1955. aastaks moodustas see vähem kui kolmandiku (31%) kogu ehitus-montaažitööde mahust.⁵⁷

Niisiis iseloomustas ehituse organisatsioonilist arengut käsitletaval perioodil ühelt poolt Ehitusministeriumile ja Kommunaalmajanduse Ministeriumile alluvate ning liiduliste ehitus- jmt. ministeriumide üld- ja spetsialiseeritud ehitusorganisatsioonide arvu kiire kasv. Teiselt poolt johtus nende esialgu madalast teovõimest ulatuslik ehitustegevus mitte-ehituslike ettevõtete ja organisatsioonide poolt, mis tõi kaasa ehituse tunduva organisatsioonilise killustumise.⁵⁸ Ehitusorganisatsioonide ühendamise, ehituse juhtimise kontsentreerimine, millega Eestis viiendal viisaastakul algust tehti, räägib esimestest sammudest killustatuse ületamise suunas. Ehituse organisatsioonilise külje tugevdamise vajadust rõhutas ka 1954. aastal toimunud üleliiduline ehitajate nõupidamine,⁵⁹ konkreet- sed ülesanded sel alal anti NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruses 23. augustist 1955. Määruse olulisemaid seisukohti oli, et Nõukogude Liidu ehitustegevuse edasine areng, ehituse industrialiseerimine nõuab ehituse organisatsiooni tugevdamist eldkõige suurte, teovõim-

⁵⁴ СССР в цифрах. Краткий статистический сборник. Москва, 1976, lk. 167.

⁵⁵ ENSV ORKA, f. R-10, nim. 6, s. 77, l. 133, 135; s. 450, l. 20—22, 27; nim. 8, s. 8, l. 105; s. 19, l. 131; s. 21, l. 44; s. 62, l. 81; s. 76, l. 19; s. 184, l. 65.

⁵⁶ Eești NSV rahvamajandus 1971. aastal, lk. 225. Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmed (arvutus autorilt).

⁵⁷ Samas.

⁵⁸ A. Treifeldt, K. Kask, Ehitustegevuse arengust Nõukogude Eestis, lk. 312. Vt. ka lisa.

⁵⁹ Всесоюзное совещание строителей, архитекторов и работников промышленности строительных материалов, строительного и дорожного машиностроения, проектных и научно-исследовательских организаций. 30 ноября — 7 декабря 1954 г. Сокращенный стенографический отчет. Москва, 1955, lk. 386.

sate üldehitus- ja spetsialiseeritud töövõtuorganisatsioonide väljaarendamise teel.⁶⁰ Eesti NSV-s, nagu eespool nägime, olid esimesed sammud selles suunas juba tehtud.

Ehituse materiaal-tehnilise baasi loomine ja areng

Sõja ja fašistliku okupatsiooni tagajärjel sai tugevasti kannatada ehituse materiaal-tehniline baas — ehitusmaterjalitööstus ja ehitusorganisatsioonide tootmis-tehniline baas. Kuigi ehitusmaterjalitööstus kaotas aastail 1941—1944 oma tootmisvõimsusest «ainult» 30 protsenti, s. o. tunduvalt vähem kui Eesti tööstus tervikuna,⁶¹ vähenes ehitusmaterjalide tootmine seadmete amortiseerumise ja tootmispersonali vähenemise⁶² tõttu palju suuremas ulatuses. Nii moodustas tsemenditoodang 1945. aastal 63,4 protsenti ja tellisetoodang ainult 38,9% 1940. aastal toodetud kogustest.⁶³

Ehitusmaterjalitööstuse ettevõtete taastamine jõudis põhiliselt lõpule 1948. aastal. Ühtlasi alustati juba neljandal viisaastakul mõnede uute ettevõtete rajamist.⁶⁴ Selle tulemusena hakkas ehitusmaterjalide tootmine neljanda viisaastaku teisest poolest kiiresti suurenema. 1940. aastaga võrreldes kasvas tsemenditoodang 1950. aastaks 1,3- ja 1955. aastaks 1,6-kordseks, tellisetoodang suurenes vastavalt 1,8- ja 3,3-kordseks, aknaklaasi toodeti 1955. aastal 1,5 ja katusepappi 12,5 korda rohkem kui enne sõda.⁶⁵ Sellegipoolest oli mitmetest materjalidest sageli nappus,⁶⁶ sest põhiliselt kodanliku Eesti perioodist pärinevate ettevõtete võimsus oli peagi ammen-datud, nende tehniline rekonstrueerimine ja uute ettevõtete rajamine nõudis aga pikemat aega.

Kui ehitusmaterjalitööstuse sõjajaelne tootmisbaas oli suures osas säilinud, siis vastloodud ehitusorganisatsioonidel polnud algul ei abikäitisi ega ehitusmehhanisme, s. t. mitte midagi sellist, mida oleks võinud nimetada nende tootmis-tehniliseks baasiks. Enamgi, mitmel organisatsioonil ei olnud esialgu piisavalt isegi kõige lihtsamaid tööriistu — kellusid, kirveid, saage.⁶⁷ Seega tuli tootmis-tehnilise baasi rajamist alustada sõna otseses mõttes tühjalt kohalt. Et samal ajal oli vaja täita ka pingelisi ehitusplaane, kujunes see võrdlemisi raskeks ja aeganõudvaks, mistõttu omakorda üsna tugevasti kannatasid ehitustegevuse tulemused. Tootmis-tehnilise baasi nõrkus oli kahtlemata üks põhjusi, miks neljanda viisaastaku esimese kolme aasta kapitaalehitusplaanist täideti vaid 77 protsenti.⁶⁸

Tootmisbaaside loomisega hakkasid meie vabariigi ehitus- ja remondi-organisatsioonid intensiivselt tegelema 1945. aasta kevadel ja sama

⁶⁰ Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 23 августа 1955 года «О мерах по дальнейшей индустриализации, улучшению качества и снижению стоимости строительства.» — Рмт.: Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР по вопросам строительства. Москва, 1956, lk. 5—6.

⁶¹ E. Jaanvärk, Nõukogude Eesti tööliklass ja vabariigi tööstuse areng. Tallinn, 1963, lk. 13.

⁶² ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 142, l. 23, 24; A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel, lk. 20.

⁶³ Eesti NSV rahvamajandus 1967. aastal. Statistiline kogumik. Tallinn, 1968, lk. 79. (Arvutus autorilt.)

⁶⁴ A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel, lk. 79; ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 142, l. 8.

⁶⁵ Eesti NSV rahvamajandus 1967. aastal, lk. 79; Eesti NSV rahvamajandus 1971. aastal, lk. 50.

⁶⁶ A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine, lk. 190, 195; A. Treifeldt, K. Kask, Ehitustegevuse arengust Nõukogude Eestis, lk. 322.

⁶⁷ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 16, l. 148; f. R-1909, nim. 1, s. 6, l. 24; s. 67, l. 5, 73.

⁶⁸ A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel, lk. 22.

aasta sügiseks oli enamik neist rajanud esmajärgulise tähtsusega abiette- võttes (mehaanika- ja puidutöökojad jm.) ning pannud aluse laomajan- dusele.⁶⁹ Samal ajal hakkas pikkamööda tekkima ka seadmeпарк. Esialgu koosnes see peamiselt betoonisegistitest, segumasinatest ning käsi- ja mõnedest elektrivintsidest.⁷⁰ Enamik neist olid vanad, remonti vajavad trofeeseadmed,⁷¹ mille kasutegur remondivõimaluste piiratuse tõttu ja mõnedel teistel põhjustel jäi võrdlemisi väikeseks. Näiteks kasutati 1945. aasta kolmandas kvartalis Ehitustrustile nr. 1 kuulunud betoonisegistite ja segumasinade võimsusest ära ainult 34,4 protsenti, vintside võimsusest 37 protsenti.⁷² Elektrienergia puudumine ei võimaldanud mehhanisme tööle rakendada Narvas, osalt ka Tartus.⁷³

Suuri raskusi tuli ületada ehitusmaterjalide transpordi korraldamisel. Kuigi ehitustrustid said esimesed veoautod juba 1944. aasta oktoobris- novembris, oli sel ajal põhiliseks transpordivahendiks hobuveok.⁷⁴ 1945. aastal hakkas autode arv küll kiiresti suurenema ja ületas näiteks Ehi- tus- ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Rahvakomissariaadi ehitusorganisat- sioonides neljandas kvartalis 9,4-kordselt esimese kvartali taseme,⁷⁵ kuid tagavaraosade ja mootorikütuse puudumise ning juhtide vähesuse tõttu enamik autosid seisis. Näiteks töötas 1945. aastal Ehitustrustis nr. 1 ainult 30,3 protsenti, Ehitustrustis nr. 2 34,5 protsenti ja Spetsiaaltööde Trustis 53,3 protsenti nendele kuulunud veoautodest.⁷⁶ Seega jäi hobuveok ka 1945. aastal ehituse peamiseks transpordivahendiks.⁷⁷ Lisagem ühtlasi, et mehhanismide puudumise tõttu tuli kõik laadimistööd teha käsitsi.⁷⁸

Kuigi liidulise alluvusega organisatsioonid olid mehhanismide ja sead- metega tunduvalt paremini varustatud,⁷⁹ jäi vabariigi ehituse mehhani- seerituse tase aastail 1944—1945 veel väga madalaks. Neljanda viisaas- taku alguseks oli vähesel määral mehhaniseeritud vaid betooni- ja segu- valmistamine ning materjalide vedu, samuti mõnede laudsepatoodete (uksed-aknad) valmistamine, muus osas valitses ehitusplatsidel ja abiette- võteteis täielikult käsitsitöö.⁸⁰

Vabariigi ehituse tootmis-tehnilise baasi arengus etendas tähtsat osa EK(b)P Keskkomitee 1947. aasta aprillipleenum. Teinud kokkuvõtte nel- janda viisaastaku esimese aasta ehitustegevuse tulemustest, konstateeris pleenum, et ehitusorganisatsioonide tootmisbaaside nõrkus ja ehitus-mon- taazitööde äärmiselt vähene mehhaniseeritus on muutumas oluli- seks takistuseks viisaastaku ehitus- ja taastamistöde programmi täit- misel. Olukorra parandamiseks kohustas pleenum ministeriume ja amet- kondi tugevdama ehitusorganisatsioonide abikäitisi ja remondibaase, varustama ehitusorganisatsoone esimeses järjekorras tagavaraosade ja mootorikütusega, organiseerima vabariigi tööstusettevõteteis juba 1947. aastal mitmesuguste ehitusmehhanismide tootmise.⁸¹

⁶⁹ ENSV ORKA, f. R-1909, nim. 1, s. 6, l. 99, 118, 119; s. 9, l. 32; s. 67, l. 33; s. 399, l. 126.

⁷⁰ Samas, s. 399, l. 17, 18; s. 400, l. 66; s. 401, l. 43.

⁷¹ Samas, s. 399, l. 13.

⁷² Samas, l. 17, 18.

⁷³ Samas, s. 399, l. 124; s. 400, l. 67.

⁷⁴ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 1, l. 15; s. 16, l. 11, 12.

⁷⁵ Samas, f. R-1909, nim. 1, s. 401, l. 17.

⁷⁶ Samas, f. R-1, nim. 17, s. 43, l. 123; f. R-1909, nim. 1, s. 7, l. 147; s. 399, l. 55; s. 400, l. 32, 53.

⁷⁷ Samas, f. R-1909, nim. 1, s. 401, l. 17.

⁷⁸ Samas, l. 12.

⁷⁹ A. Veimer, Eesti NSV tööstus tõusuteel, lk. 21.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 17, s. 55, l. 23; f. R-1909, nim. 1, s. 401, l. 12.

⁸¹ «Rahva Hääl», 12. aprill 1947; S. Sazonov, Ehitustööle uus hoog. Tallinn, 1947, lk. 24—25, 28—33.

Nagu kogu Nõukogude Liidus, nii sõltus ka Eesti NSV-s ehitusorganisatsioonide tehnilise baasi areng ehitusmehhanismide ja -masinate tootmisest. Sõja-aastail tunduvalt vähenenud toodang saavutas uuesti sõjaeelse taseme 1947. aastal, kusjuures ekskavaatoreid toodeti sel ajal juba 2,3, buldoosereid 4 ja kraanasid 2,4 korda rohkem kui 1940. aastal.⁸² Järgmistel aastatel suurenes ehitusmasinate ja -mehhanismide väljalase kiires tempos, ületades 1957. aastal 1947. aasta taseme ekskavaatorite osas 16,6-, buldooseri osas 22,7-, kraanade osas 19,9-, betoonisegistite osas 3,2- ja väikemehhanismide osas rohkem kui 18-kordselt. Toodete nomenklatuur oli seejuures sõjaeelsega võrreldes tunduvalt laiem — neljanda viisaastaku lõpul hakkas ehitus saama arvukalt tornkraanasid, järgmistel aastatel suure tõstejõuga roomik- ja rataskraanasid, järsult suurenes autokraanade arv jne. Neljandasse viisaastakusse kuulub ka väikemehhanismide massilise tootmise algus.⁸³

Kõik see soodustas Eesti NSV ehituse tootmis-tehnilise baasi tugevnemist. Näiteks suurenes mehhanismide bilansiline väärtus neljanda viisaastaku teisel poolel Ehitusministeeriumi organisatsioonides enam kui 6,8-kordseks, Kommunaalmajanduse Ministeeriumi ehitus- ja remondiorganisatsioonides 2,2-kordseks jne. (vt. tab. 2). Kokku suurenes töövõtu korras ja majanduslikul teel ehitavate liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega organisatsioonide varustatus ehitusmehhanismide ja -seadmetega aastail 1948—1950 enam kui 4,2-kordseks (väärtuselises arvestuses).

Tabel 2

Liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega ehitusorganisatsioonide tehnilise varustatuse kasv aastail 1948—1950 *

	Ehitusmehhanismide bilansiline väärtus (tuh. rbl.; tolleaegses vääringus)		% -des, võrreldes 1.1 1948
	1.1 1948	1.1 1950	
Ehitusministeerium	455,0	3121,0	685,9
Kommunaalmajanduse Ministeerium	244,1	546,7	223,9
Kohaliku ja Põlevkivi-Keemiatööstuse Ministeerium	321,4	522,0	162,6
Metsa- ja Paberitööstuse Ministeerium	4,4	63,0	1431,8
Toiduainetetööstuse Ministeerium	55,0	189,0	343,6
Kalatööstuse Ministeerium	14,0	47,0	335,7
Kolhooside Ehitamise Valitsus	—	13,0	—
Kaubandusministeerium	25,0	25,0	100,0
Kokku:	1118,9	4726,7	422,4

* ENSV ORKA, f. R-10, nim. 6, s. 151, l. 173, 176, 178, 180—184; s. 184, l. 2, 3, 5, 6, 8, 11—15.

Ehituse tehnilise baasi arengust viiendal viisaastakul annab ettekujutuse tabel 3. Ehkki tolleaegse arvestuse puudulikkus ja säilinud aruandluse lünklikkus ei võimalda täielikku ülevaadet, piisab esitatud andmeistki mõistmaks, et ehituse tehniline baas tugevnes kiiresti, eriti viisaastaku teisel poolel. Mullatöömehhanismide (ekskavaatorid, buldooseriid) pargi suurenemise tulemusena paranes kaevamis- ja planeerimistööde mehha-

⁸² Строительство в СССР. 1917—1967, lk. 36, 480.

⁸³ Samas, lk. 465.

Tabel 3

Põhiliste ehitusmasinate ja -mehhanismide pargi suurenemine Eesti NSV
töövõtuorganisatsioonides 1953—1955 *

	Ehitusmasinate ja -mehhanismide arv							
	1. jaanuaril 1953				1. jaanuaril 1956			
	kokku	nendest			kokku	nendest		
		liidulise allu- vusega organi- satsioonidel	teistel			kokku	liidulise allu- vusega organi- satsioonidel	teistel
kokku			ENSV Ehitus- ministeerium	kokku				ENSV Linna- ja Maaehi- tuse Ministeerium
Ekskavaatorid	30	24	6	4	52	33	19	11
sealhulgas 1-kopa- lised	5	3	42	24	18	10
Buldooserid	16	12	4	2	42	25	17	10
Kraanad	16	12	108	87	21	19
sealhulgas torn- kraanad	24	18	6	6	54	41	13	12
autokraanad	7	6	50	42	8	7
Autotõstukid ja -laa- durid	11	8	18	5	13	11
Betoonisegistid	64	31	232	82	150	78
Segumasinad	75	41	204	66	138	63
Segupumbad	17	17	82	52	30	18
Kompressorid	17	6	141	75	66	34
Kallurid	78	45	614	360	254	168

* ENSV ORKA, l. R-10, nim. 6, s. 284, l. 49, 50, 52—55, 59, 60; s. 451, l. 213, 217—223; s. 452, l. 190, 192, 194, 196, 198, 200, 202, 204, 206, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224, 227, 229, 231, 233, 235, 237, 241, 243, 244; Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul. Statistiline kogumik. Tallinn, 1960, lk. 60. Töövõtuorganisatsioonide (v. a. maaparandusorganisatsioonid ja artellid) bilansil olevad masinad ja mehhanismid.

seeritus, mis lühendas ehituskestust. Tõstemasinate arvu kasv lubas järjest suuremas ulatuses mehhaniseerida laadimistöid ja ehitusplatsi vertikaaltransporti. Esimeste sõjajärgsete aastate autopark, mis koosnes enamasti vanadest, lagunema kippuvatest trofeeveoautodest, asendus kõnesoleval ajal peaaegu täielikult kodumaiste kallurautodega.

Kuigi viiendal viisaastakul ehitustööde, eriti kõige raskemate ja mahukamate tööde (mullatööd, laadimine, transport) mehhaniseeritus paranes, oli selle tase organisatsioonide kaupa võttes veel küllalt erinev, seejuures liidulise alluvusega organisatsioonides reeglina mõnevõrra kõrgem kui liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega organisatsioonides. See oli tingitud eelkõige esimeste tunduvalt paremast varustatusest, teiseks ehitasid need organisatsioonid enamasti kas üht objekti või lähetikku paiknevate objektide kompleksi, mis võimaldas masinaid ja mehhanisme paremini kasutada. Seevastu jäi aga näiteks ENSV Linna- ja Maaehituse Ministeeriumi organisatsioonides, mis küll olid vabariigi enda ehitusorganisatsioonidest kõige paremini varustatud, põhiliste ehitustööde mehhaniseerimise tase tunduvalt madalamaks. Ühelt poolt oli see tingitud ehitusobjektide paljusest ja hajutatusest, teiselt poolt vähendasid liidulis-vabariikliku, vabariikliku ja kohaliku alluvusega organisatsioonides ehitusmasinate ja -mehhanismide kasutamise efektiivsust remondibaaside

Tabel 4

Ehitustööde mehhaniseeritus mõnedes Eesti NSV ehitusorganisatsioonides 1955. aastal *

	Mehhaniseeritult tehtud tööde osatähtsus tööde kogumahas (%-des)			
	mulla- tööd	laadi- mistööd	krohvi- mistööd	maalri- tööd
a) liidulise alluvusega organisatsioonid				
Ehitustrust nr. 5	85	82	65	64
Spetsiaalsete Taastamis- ja Montaažitööde Trust	82	97	69	41
Trust «Põlevkivigaasiehitus»	72	46	58	47
Trust «Eesti Põlevkiviehitus»	51	38	27	46
Ahtme Soojuselektrijaama Ehitusvalitsus	78	81	36	36
«Eesti Energia» Ehitusvalitsus	72	24
b) teised organisatsioonid				
ENSV Linna- ja Maaehituse Ministeeriumi organisatsioonid	67	36	33	44
ENSV Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi Ehitus-Montaaživalitsus	90	52
ENSV Toidukaupade Tööstuse Ministeeriumi Ehitus-Montaaživalitsus	56	85	20	33

* A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine, lk. 225.

töös esinevad puudused ja kvalifitseeritud kaadri vähesus.⁸⁴ Öeldut kinnitavad tabeli 4 andmed.

Ehitusorganisatsioonide tootmisvõimsuste suurenemine ja tööde järjest ulatuslikum mehhaniseerimine tõid kaasa tööviljakuse tunduva kasvu,⁸⁵ võimaldasid suurendada ehitustööde mahtu ja lühendada ehituskestust, s. t. ehitusorganisatsioonide tootmis-tehnilise baasi kiire arenguga aastail 1948—1955 kaasnes ehitustegevuse efektiivsuse kasv. Ehkki mõningate tööde (viimistlustööd jm.) mehhaniseerituse tase jäi viienda viisaastaku lõpuni veel võrdlemisi madalaks, samuti ei suudetud veel olemasolevat seadmeparki täie võimsusega tööle rakendada, ei vähenda see vabariigi ehituses kõnesoleval perioodil toimunud kvalitatiivse muutuse tähtsust. Nimelt oli ehitus Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja industrialiseerimise kestel muutunud peamiselt elavtööle tuginenud väheefektiivselt tegevusest kaasaegse tehnilise varustusega rahvamajandusharuks, mille järgmise arenguetaapi põhiülesandeks sai esimestel sõjajärgsetel viisaastakutel loodud materiaal-tehnilise baasi edasine tugevdamine ja järkjärguline üleminek industriaalsetele ehitusmeetoditele.

⁸⁴ A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine, lk. 256—258.⁸⁵ Võrreldes 1945. aastaga suurenes tööviljakus töövõtuorganisatsioonides 1950. aastaks 1,5- ja 1955. aastaks 2,4-kordseks. Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik. Tallinn, 1957, lk. 158.

(Järgneb)